

ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ-БІЖЕНЦІВ: ЧИННИКИ, БАР'ЄРИ, МОЖЛИВОСТІ

Роман Борисов – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології соціологічного факультету, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, r.i.borysov@karazin.ua

Бойові дії в Україні спричинили одну з наймасовіших міграцій у сучасній Європі. Значну частку серед українських біженців, які вимушено опинились в європейських країнах, становлять сім'ї з дітьми, зокрема шкільного віку. Однією з головних проблем для них стала зміна умов отримання середньої освіти. Європейські освітні системи швидко відреагували на потреби українських школярів, ухваливши законодавчі акти, що сприяли їхньому залученню до навчання. Втім, ці заходи не розв'язали всіх труднощів адаптації. З метою виявлення цих труднощів, а також визначення можливих шляхів їхнього подолання/мінімізації автором цієї публікації навесні 2023 року було проведено дослідження, деякі результати якого представлені у даних тезах. Його теоретичну базу складають концепція соціального капіталу П'єра Бурдьє, згідно з якою адаптація пов'язана з конвертацією культурного капіталу (мовних компетенцій, попередніх знань) у соціальний капітал (формування зв'язків у новому середовищі), а також теорія агентності Альберта Бандури, яка наголошує на значенні не лише ресурсів, а й віри особистості в успіх власної адаптації. Освітні траєкторії школярів аналізуються крізь призму моделей інтеграції біженців, запропонованих Сарою Драйден-Петерсон, зокрема державоцентричних підходів (повне переселення, можливе повернення, довгострокова інтеграція) та транснаціоналізму, що орієнтує учнів на отримання мобільної освіти.

Емпіричною базою стали 18 глибинних інтерв'ю з батьками та 6 інтерв'ю зі школярами, які вимушено перемістились в інші країни. Методом залучення інформантів була «снігова куля». Учасники дослідження проживають у різних країнах Європи, включно з Австрією, Ірландією, Мальтою, Німеччиною, Польщею, Словенією, Фінляндією, Швейцарією та Швецією.

За результатами дослідження виявлено такі основні освітні стратегії: поєднання навчання в місцевій та українській школах (найпоширеніша модель), очне навчання лише в місцевій школі або дистанційне навчання виключно в українській школі. Розглядаючи освітню адаптацію як процес пристосування учня до нового навчального середовища, ми виявили низку чинників, які сприяють її успіху. Вік школярів є одним із ключових: молодші учні швидше інтегруються, тоді як підлітки частіше залишаються у замкнених спільнотах біженців. Оволодіння мовою країни перебування суттєво впливає на залученість до освітнього процесу, при цьому знання англійської допомагає налагодити первинну

комунікацію. Важливим аспектом є позашкільне дозвілля: участь у спортивних секціях, мистецьких студіях чи гуртках сприяє соціалізації. Разом з тим, через розташування біженців у малих населених пунктах можливості дозвілля обмежені. Роль батьків також залишається значною: ті, хто активно залучені до навчання дітей, допомагають із домашніми завданнями, організовують додаткові заняття тощо, більш суттєво сприяють успішній адаптації своїх вихованців.

Водночас існують значні бар'єри. Формат навчання в адаптаційних класах хоча й полегшує психологічну інтеграцію, але й призводить до освітніх втрат, оскільки значна увага приділяється лише вивченню мови. Дистанційне навчання в українських школах супроводжується такими труднощами: перебої через повітряні тривоги, скорочення кількості онлайн-уроків, відсутність якісного зворотного зв'язку від учителів. Як наслідок, значна частина інформантів фіксують погіршення академічної успішності дітей.

Дослідження також виявило проблему психологічної адаптації. У той час, як у багатьох європейських країнах психологічна підтримка є важливою частиною інтеграції, в українській культурі звернення до відповідних спеціалістів не є поширеною практикою. Через це наслідки пережитих травм не завжди вчасно виявляються. Водночас батьки спостерігають серед своїх дітей прояви апатії, зменшення соціальної активності, уникнення дозвіллевих занять.

Окрему увагу привертає питання подальшого освітнього та професійного шляху українських підлітків. У багатьох сім'ях виникає напруженість між батьками, які прагнуть у майбутньому повернення дітей в Україну для здобуття вищої освіти, і самими школярами, які часто розглядають можливість залишитися в країні перебування та будувати своє майбутнє в межах європейської освітньої системи. Ця невизначеність може обмежувати рівень їхньої агентності та впливати на мотивацію до навчання.

Батьки українських школярів загалом позитивно оцінюють можливості освіти за кордоном, проте наголошують на складності адаптаційного процесу. Важливими факторами успішної інтеграції є відкритість до нового середовища, сформовані соціальні зв'язки та організоване дозвілля. Водночас значними викликами залишаються мовний бар'єр та необхідність поєднання навчання у двох системах освіти, що обмежує вільний час школярів і сприяє їхній геттоїзації.

Найбільш складним питанням залишається вибір освітньої траєкторії для учнів, які перебувають на перехідних етапах навчання. Батьки вагаються, чи варто продовжувати навчання за українською програмою, чи інтегрувати дітей у місцеву систему освіти. Подальші дослідження будуть спрямовані на глибше вивчення адаптації підлітків, їхніх уявлень про своє майбутнє та чинників, що впливають на вибір освітньої траєкторії.